

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ТОМІЛІН Олександр Михайлович

ФУНКЦІОНУВАННЯ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДНИХ
РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Л.М.ТОЛСТОГО "ВІЙНА І МИР")

Ю.02.01 – Російська мова

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпропетровськ – 1993

Робота виконана на кафедрі російської мови Харківського державного педагогічного інституту ім.Г.С.Сковороди

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
Г.Ф.Калашникова

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
Столярова Л.П.
- кандидат філологічних наук, доцент
Зірка В.В.

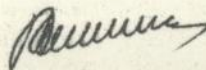
Провідна установа - Донецький державний університет

Захист відбудеться "16" вересня 1993 р.
о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 053.24.04 по захисту дисертацій на здобуття наукового
ступеня доктора філологічних наук при Дніпропетровському
державному університеті (адреса: 320625, Дніпропетровськ,
пр.Гагаріна, 72, філологічний факультет к.І, ауд. 204).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Дніпропетровського університету.

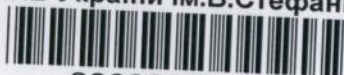
Автореферат розісланий "29" серпня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Коломієць М.П.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00802322 (H)

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Багатокомпонентні складні речення (БСР) завдяки їх синтаксичному статусу викликають особливий інтерес у лінгвістів, що породило численні дослідження, в яких накопичений багатий мовний матеріал, здійснена його систематизація, висунуті і обґрунтовані підходи до БСР як до побудов вищого рангу порівняно з елементарними складними реченнями (див. праці І.А.Василєнка, Н.С. Ганцовської, В.А.Шитова, Г.Ф.Гаврилової, Г.Ф.Калашикової та ін.).

Спостереження вчених торкаються не тільки структурно-семантичних характеристик БСР як особливих синтаксичних одиниць, але також і використання цих конструкцій в різних функціональних стилях. Проблеми функціонування поліпредикативних речень, під яким мається на увазі "сміслові стилістичне використання синтаксичних одиниць"¹, тією чи іншою мірою порушуються в більшості праць, присвячених статусу БСР в цілому, але досліджень, присвячених виключно функціональному аспекту конструкцій, які розглядаються, значно менше. Це засвідчує недостатню розробленість кола питань, які стосуються функціональних характеристик поліпредикативних синтаксичних конструкцій.

У сучасній лінгвістиці залишається відкритим питання про взаємодію структурно-семантичних та функціонально-стилістичних ознак синтаксичних конструкцій. Крім цього, далеко не повною мірою вивчені проблеми співвідношення і взаємної обумовленості функціональних характеристик моделей БСР в конкретному художньому тексті, що репрезентує з більшою чи меншою повнотою особливості такого феномену, як "мова художньої літератури" (термін В.В. Виноградова).

Вирішальним стилетворчим чинником кожного конкретного художнього тексту визнається наявність синтаксичних одиниць. Особливі потенції мають поліпредикативні речення завдяки їх можливостям в галузі варіативних змін, позаяк чим складніша мовна одиниця з погляду її структури, тим більша індивідуальним є її використання в мовленні і тим більшою мірою її мовне функціонування залежить від індивідуальності письменника, його творчої манери.

¹ Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика (сложное синтаксическое целое). 2-е вид. - М.: Высш. школа, 1991. - 162 с. (С.7.).

Проблема співвідношення основних структурно-семантичних одиниць, що складають текст, і композиційно-стилістичних характеристик тексту в цілому здається вельми далекою від свого вирішення, незважаючи на визнання провідної ролі, яку синтаксичні одиниці відіграють у створенні художнього образу. Мало дослідженим в цьому відношенні є синтаксис роману-епосеї Л.М.Толстого "Війна і мир".

Однією з найголовніших рис синтаксису Толстого, яка визначає своєрідність його стилю, характер оповідної манери, експресивно-вображувальних якостей мовлення і, зрештою, специфіку творчого методу письменника, є часте вживання БСР. Послугування останніми – яскрава ознака індивідуального стилю вимогливого письменника, який уміє вибирати із скарбниці загальнонародної мови засоби, котрі дозволяють створювати вражачі своєю відчутністю та рельєфністю образи і замальовки. Бувши конструкціями, часто вживаними у тексті роману "Війна і мир", а також дозволяючи реалізацію багатьох особливостей творчого методу Л.М.Толстого, БСР створюють неповторну своєрідність толстовської художньої манери. Все це дозволяє розглядати БСР як мовну одиницю, яка є найважливішою з естетичного погляду, тобто як "мовну доміную" (термін Н.О.Купіної) досліджуваного тексту.

Аналіз організуючої функції БСР стосовно тексту в цілому, або макротексту, є тільки одним із аспектів вивчення функціонування поліпредикативних синтаксичних конструкцій у художньому тексті. Іншим важливим аспектом дослідження є аналіз текстоутворюючих рис БСР стосовно мікротексту, або одиниці тексту.

Попри те, що сучасна синтаксична наука визнає, що поліпредикативні синтаксичні конструкції володіють присутніми денотативними можливостями, які обумовлюють їхню особливу текстоутворюючу роль, а структура певного БСР регулюється, окрім синтаксичних, також суперсинтаксичними закономірностями, поліпредикативні речення практично не розглядалися з погляду їхньої участі в організації конкретних текстових одиниць, а також функціонування у їхній структурі текстових категорій.

Таким чином, можна стверджувати, що функціонування поліпредикативних речень вивчено далеко не повною мірою.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю вивчення функціонування поліпредикативних речень у конкретному художньому творі – в романі "Війна і мир", оскільки саме БСР постають його "мовною домінантою", – а також недостатньою вивченістю взаємодії структурно-семантичного і функціонально-стилістичного аспектів поліпредикативних синтаксичних конструкцій.

Об'єктом дослідження є БСР у тексті роману "Війна і мир".

Матеріалом дослідження є текст роману "Війна і мир", із якого методом суцільної вибірки вилучено 3890 БСР, тобто практично всі наявні у тексті роману поліпредикативні конструкції.

Мета дослідження – дати комплексну структурно-семантичну і функціонально-стилістичну характеристику БСР, які використані Толстим у тексті роману, дослідити репрезентованість різних моделей у тексті роману, а також визначити специфіку текстового функціонування БСР в залежності від моделей, за якими вони організовані.

Згідно з цією метою у роботі поставлені такі завдання:

1. Визначити частоту і особливості вживання, а також протяжність різних моделей БСР у тексті роману порівняно з загальнолітературною мовою, оскільки вживаність та протяжність БСР є надійними показниками ідіостилу письменника.

2. Виявити взаємозв'язок між структурно-семантичними особливостями кожної моделі БСР і їхніми функціонально-стилістичними характеристиками.

3. Співставити БСР з одиницями тексту, які виділяються в роботах з лінгвістики тексту, а також виявити типи БСР в залежності від їхньої позиції у мікротексті, що дозволить з'ясувати особливості організації одиниць тексту роману.

4. Встановити особливості вияву текстових категорій у структурі БСР, а також залежність між моделлю БСР і його функціонально-текстовою характеристикою.

Як метод дослідження використовується сукупність традиційних лінгвістичних методів, в тому числі метод описовий (з його основним прийомом – спостереженням) і статистичний метод, який дає можливість об'єктивного розгляду вживаності тієї чи тієї конструкції. Метод співставлення застосовується для порівняння частотності використання БСР в тексті роману і у загальнолітературній мові та різних функціональних стилях. На основі цього методу також прослідковується спів-

відношення текстових категорій і видів текстової інформації у різних моделях БСР. При аналізі функціональних характеристик різних моделей БСР у системі художнього тексту застосовуються також елементи системного аналізу.

Методологічним засновком даного дослідження є положення про всезагальний взаємозв'язок та обумовленість явищ, взаємозв'язок мови та мислення, філософські категорії сутності та явища, діалектика особливого і загального, змісту та форми. Поліпредикативні речення розглядаються як утворення, подвійні за власною природою, оскільки вони повною мірою виявляють риси, з одного боку, речення як певної граматичної структури, з іншого боку – мікротексту, який належить до явищ мовлення.

На захист висувуються такі тези :

1. БСР, будучи "мовною домінантою" досліджуваного художнього тексту, одночасно є основою художнього методу Л.М.Толстого, позаяк особливості художнього методу письменника значною мірою засновуються на тих можливостях, які надаються поліпредикативними конструкціями.

2. Поліпредикативні структури роману відзначаються надзвичайно високою ускладненістю синтаксичних зв'язків, насиченістю засобами зв'язку, що є наслідком прагнення автора твору до максимальної експлікації відношень між компонентами поліпредикативних конструкцій.

3. Використання різних моделей БСР має стилетворчий характер, оскільки структура і семантика моделей обумовлюють їхню неоднакову участь в організації тих чи тих елементів структури художнього тексту.

4. Підхід до художнього тексту як до багаторівневої складної системи, що самоорганізується і є "функціональним відбитком" наслідком функціонування мовної системи, дозволяє з'ясувати закономірності використання як неконтамінованих, так і контамінованих моделей БСР. Останні не лише репрезентують особливий синтаксичний підрівень, але також організують підсистему конкретного художнього тексту. Вказані закономірності виявляються, зокрема, в тому, що БСР, які мають однакові елементи у власній структурі, володіють схожими функціональними характеристиками (частотністю і протяжністю).

5. Особливу роль в організації системи досліджуваного тексту відіграє рекурсія як спосіб організації системи в цілому,

спосіб наявності в структурі системи повторюваних елементів, які мають однакову організацію. Глибина і вкладеність, тобто наявність інтерпозитивних компонентів, поліпредикативних конструкцій – елементів системи художнього тексту – являють собою різні види рекурсії, будучи одночасно іманентними рисами поліпредикативних структур.

6. Текстоутворююча функція БСР при організації одиниць тексту постає вельми своєрідною. Поліпредикативні конструкції володіють низкою специфічних рис, які з цього погляду вирізняють їх з-поміж інших синтаксичних одиниць. Одиниці тексту, утворені на ґрунті БСР, володіють особливою репрезентованістю текстових категорій порівняно з одиницями тексту, які утворені за допомогою елементарних складних і простих речень.

Наукова новизна дослідження полягає в такому:

1) БСР вперше розглядається з функціонального погляду в системі одного художнього твору, який характеризується композиційною і смисловою завершеністю, ідейною цілісністю та єдністю образів;

2) поліпредикативні речення роману досліджуються як елементи певної підсистеми, що дозволяє прослідкувати наявні внутрішньосистемні зв'язки;

3) функціональні характеристики моделей БСР розглядаються як їхні вторинні параметри, обумовлені особливостями їхньої структурно-семантичної організації;

4) з'ясовується функціональна специфіка БСР як компонента тексту;

5) описується специфіка текстоутворюючої ролі поліпредикативних речень;

6) з'ясовуються типи БСР в залежності від їхньої ролі в текстоутворенні, заснованої на особливостях їхньої внутрішньої структури.

Практична цінність роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані при читанні вузівських курсів синтаксису російської мови, стилістики, загального мовознавства, лінгвістичного аналізу тексту, при проведенні спецкурсів і спецсеминарів із синтаксису та лінгвістичного аналізу тексту. Окрім цього, матеріали роботи можуть використовуватися при проведенні занять з російської мови в іншомовній аудиторії.

Апробація роботи. Матеріали дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри російської мови і аспірантського семінару Харківського державного педагогічного інституту ім.Г.С.Сковороди. За матеріалами дисертації були зроблені доповіді на трьох міжреспубліканських конференціях (Х Всесоюзних Толстовських читаннях (Тула, 1990), Винокурівських читаннях (Київ, 1991), міжрегіональній конференції "Предикація у тексті і реченні" (Коломна, 1991)), трьох вузівських конференціях. Результати роботи викладені у семи публікаціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох глав, висновків, реєстру літератури та джерел, а також трьох додатків і має загальний обсяг 215 машинописних сторінок.

Зміст роботи. У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається його мета і завдання, називаються методи дослідження, відзначається наукова новизна роботи, її практична і теоретична значущість.

У главі першій "Функціональні характеристики і структурно-семантичні особливості моделей багатоконпонентних складних речень роману" розглянуті функціональні параметри різних моделей БСР у романі та їхня структурно-утворююча роль у системі досліджуваного твору. При цьому текст роману розглядається як складна система, що самоорганізується шляхом послідовного лінійного розгортання і може аналізуватися з різних точок зору: суто мовних (наприклад, лексичних, фонетико-інтонаційних, синтаксичних та ін.), сюжетних і т.д.

У нашому дослідженні розглядається тільки певна підсистема художнього тексту – підсистема поліпредикативних синтаксичних конструкцій. Цей розгляд засновується на реальних характеристиках моделей БСР, які мають місце у тексті роману-епопеї. Під кількісними характеристиками моделей у даній роботі маються на увазі частотність кожної із виокремлюваних моделей, в той час як під якісними характеристиками моделі розуміється протяжність кожної з них.

У тексті аналізованого твору функціонують усі моделі БСР, які виділяються для загальнолітературної мови¹. Однак специ-

¹ Калашикова Г.Ф. Многокомпонентные сложные предложения в современном русском языке. – Харків: Вища школа, 1979. – 152 с.

фіка ідіостилю Л.М.Толстого, а також жанру роману-епопеї виявляється у тому, що частотність та протяжність різних моделей ЕСР роману відрізняються від відповідних даних загальнолітературної мови.

Прагнення Л.М.Толстого виявити і визначити усі смислові зв'язки, які є між компонентами поліпредикативних конструкцій, "наштовхнути" читача на ці зв'язки, експлікувати їх у тих випадках, коли семантичні відношення можуть бути означені не так чітко, а тому по-різному витлумачені, було причиною високих функціональних характеристик речень, структурна схема яких цілком засновується на підрядних зв'язках.

Найбільшою частотністю із неконтампованих моделей роману володіє модель послідовної підрядності: у толстовському тексті частотність цієї моделі становить 15% порівняно із 12% у загальнолітературній мові.

Для речень, побудованих за моделлю послідовної підрядності, визначальним є відношення між ланцюгом послідовно підрядних предикативних одиниць (ПО) і головною ПО, а також взаєморозташування цих елементів конструкції. Здатність речень цієї моделі уточнювати ознаки "у глибину", певна "векторність" синтаксичних відношень у цих реченнях дозволяє використовувати їх для оформлення міркувань автора і персонажів роману, тобто для організації мікротекстів із заданою логічною структурою. Дійсно, для тексту роману характерна абсолютна (біля 55%) перевага речень з послідовною підрядністю саме у такому контексті, як міркування. Ця властивість ЕСР з послідовною підрядністю є однією з рис ідіостилю Л.М.Толстого:

"Э то есть то основание, вследствие которого жизнь и деятельность людей, живших века тому назад, и связанная со мною во времени, не может представиться мне столь свободною, как жизнь современная, последствия которой мне неизвестны".

Структурне розчленування речень з послідовною підрядністю на модус і диктум дозволяє використовувати ці конструкції для передачі неясної мови, почуттів та переживань персонажів роману:

"Он сказал, что войны наши с Бонапартом до тех пор будут несчастливы, пока мы будем искать союзов с немцами и будем соваться в европейские дела, в которые нас втянул Тильзитский мир".

"Ростов почувствовав, как под влиянием этих жарких лучей любви Наташи, в первый раз через полтора года, на душе его и на лице распускалась та детская и чистая улыбка, которою он ни разу не улыбался с тех пор, как выехал из дома".

Ще більш значущим є співставлення частотності речень, побудованих за моделлю неоднорідної супідрядності, в тексті роману та загальнолітературній мові. Частотність цих речень у толстовському тексті майже удвічі вища, ніж у загальнолітературній мові (відповідні показники дорівнюють 11,6% і 6,7%). Це дає підстави говорити про схильність Л.М.Толстого до вживання речень такої моделі. Висока частотність речень з неоднорідною супідрядністю у тексті аналізованого твору обумовлена граматичними характеристиками цих БСР, тобто складністю структура головної ПО, наявністю кількох підрядних зв'язків, котрі ніяк не співвідносяться на рівні загальної структурної схеми.

Значно більша продуктивність прислівних підрядних забезпечила значну перевагу у мові БСР з різночленною супідрядністю, які вельми частотні у тексті роману. Вони становлять більше половини усіх речень з неоднорідною супідрядністю. В організації таких структур провідну роль відіграють контактні елементи, що є у структурі головної частини, і відношення, які виникають між цими контактними елементами, позаяк вони формують увесь структурний контур речень.

Ця особливість семантики і структури БСР даної моделі чітко виявляється у реченнях, у яких головна ПО має мінімальне смислове навантаження і які вельми характерні для тексту роману, бувши типово толстовськими конструкціями:

"То, что он встретил ее тогда в таких особенных условиях, и то, что именно на нее одно время его мать указывала ему как на богатую партию, сделали то, что он обратил на нее особенное внимание".

Означеною схильністю Л.М.Толстого до послуговання підрядним зв'язком пояснюються низькі функціональні характеристики моделей БСР, які мають сурядний зв'язок у структурі, наприклад, частотність моделей багатоконпонентної сурядності у романі становить 4,6% порівняно з 6,5% у загальнолітературній мові. При з'ясуванні семантики БСР цієї моделі як такої найбільш значущою є належність поліпредикативної конструкції до авторської мови або до мови персонажів. Саме для автор-

ської мови характерні не ускладнені додатковими семантичними відтінками відношення між сурядно об'єднаними компонентами. Такі відношення виникають тоді, коли письменник має на меті подати реальну картину-опис зображуваної дійсності в одному реченні.

При цьому компоненти або передають часову послідовність відтворених подій (1), або просторове розташування елементів дійсності (2).

1. "Мужики подошли и взяли его за плечи и ноги, но он жалобно застонал, и мужики, персглянувшись, опять отпустили его".

2. "Наружи слышались где-то вдалеке плач и крики, и сквозь щели балагана виднелся огонь; но в балагане было тихо и темно".

У випадках, коли речення, побудовані за моделлю багатокм-понентної сурядності, мають додаткові семантичні відношення між компонентами, синтаксичні конструкції використовуються в переважній більшості лише при стилізації мови персонажів. Для мови персонажів роману вельми характерні конструкції, між компонентами яких існують з'єднувально-наслідкові (1), з'єднувально-результатні та подібні відношення (2).

1. "Этого мало, и я им говорю: теперь нужно другое".

2. "Нет, не был, но вот что мне пришло в голову, и я хотел вам сказать".

Прагнення автору виявити семантичні відношення між компонентами конструкцій з сурядним зв'язком виявляється в присутності великої кількості особливих констративних елементів (конкретизаторів) у структурі БСР роману, що являє вельми яскраву рису синтаксису сурядних конструкцій Л.М.Толстого.

Однорідна супідрядність, являючи собою контамінований тип синтаксичного зв'язку, заснований на поєднанні сурядності і підрядності, володіє складнішою структурою, ніж інші типи підрядного зв'язку. Тим не менше, наявність двох видів синтаксичного зв'язку у структурі речень, які мають однорідну супідрядність, призводить до особливої упорядкованості цих конструкцій. Блок однорідно супідрядних ПО засвідчує, що явища, які називаються або описуються даними ПО, можуть перебувати поряд у просторі або часі, будучи логічно однорідними.

У цих випадках блок підрядних, який несе основне смислове навантаження і відіграє головну інформаційну роль у всій структурі речень, може являти собою мікророзповідь або передачу

міркувань та почуттів персонажів:

"В душе его было убеждение, что все будет хорошо; но что этому верить не надо, и тем более не надо говорить этого, а надо делать только свое дело".

Особливу роль в організації системи аналізованого художнього тексту відіграють контаміновані БСР. Це відбувається, передусім, завдяки їхній внутрішній структурі, яка зовсім не схожа на структуру інших синтаксичних одиниць. Загальна репрезентованість контамінованих БСР у романі становить 68,8% і значно випереджає, скажімо, науковий функціональний стиль (за даними Н.С.Ганцовської).

Така широка репрезентованість контамінованих синтаксичних конструкцій у толстовському тексті наводить на думку, що Д.М.Толстой максимально реалізував потенціал поліпредикативних конструкцій у галузі контамінації, оскільки можливість появи в самій синтаксичній структурі різних типів підрядного та оурядного зв'язку є однією із найбільш важливих ознак, характерних для поліпредикативних речень.

Необхідність широкого використання контамінованих моделей БСР у тексті роману базується на тому, що в організації системи досліджуваного художнього твору провідну роль відіграє рекурсія як спосіб організації системи загалом, а також її окремих елементів. Рекурсія в БСР виявляється в тому, що у внутрішній структурі речення функціонують кілька копій, які мають однакову синтаксичну організацію.

Глибина поліпредикативних конструкцій, або рівневий поділ БСР, являє собою один із видів рекурсії. Сучасна синтаксична наука визначає рівневий поділ як "розчленованість по вертикалі"¹ аналізованої синтаксичної конструкції. У реченні:

"После отъезда государя из Москвы московская жизнь потекла прежним, обычным порядком, и течение этой жизни было так обычным, что трудно было вспомнить о былых днях патристического восторга и увлечения, и трудно было верить, что действительно Россия в опасности и что члены Английского клуба суть с тем и сыны отечества, готовые для него на всякую жертву", — яке окладається

¹ Альникова В.Ю. Полипредикативные сложносочиненные предложения в современном русском языке. Дис. ... канд. филол. наук. — Харків, 1987. — С.88.

із шести ПО, існує п'ять рівнів членування, що може бути передано такою умовною схемою:

/1/ w/2/ → /3/ w/4/ → /5/ и /6/!!!.

У даній схемі цифри позначають відповідні ПО, сурядний зв'язок передається за допомогою сполучника, а підрядний зв'язок позначається стрілкою, дужка при цьому позначає межі блоків та ПО. Найвідчуженість рівнів членування є одним із найяскравіших показників рекурсії стосовно поліпредикативних конструкцій.

Аналіз наявних у романі БСР показав, що поліпредикативні структури твору володіють значною глибиною, що перевищує відповідні показники загальнолітературної мови. Останнє є наслідком манери письма автора, яскравою рисою ідіостилю, котрий характеризується, перш за все, як стиль визначений, чіткий і однозначний.

Високий рівень рекурсії синтаксичних структур, які є у толстовському тексті, засновується також на наявності вкладеності синтаксичних конструкцій, що функціонують у романі. При цьому під вкладеністю розуміємо наявність інтерпозитивних компонентів у структурі поліпредикативних конструкцій. У наступному реченні вкладені компоненти підкреслені:

"П'єр, на якого смотрели снисходительно, покровительственно, когда он был незаконным сыном, которого ласкали и прославляли, когда он был лучшим женихом Российской империи, после своей женитьбы, когда невестам и матерям нечего было ожидать от него, сильно потерял во мнении общества, тем более что он не умел и не желал заискивать общественного благоволения".

Зміст даного мікротексту, організованого за допомогою БСР, неможливо передати без інформаційно-естетичних втрат у разі використання елементарних складних і простих речень. Аналіз БСР з погляду їхньої ролі в організації певного тексту або його частини доводить, що така особливість усіх мікротекстів, організованих за допомогою БСР.

Л.М.Толстой широко використовує синтаксичні одиниці з високим рівнем вкладеності – певним чином організованим засобом подолання одновимірності, лінійності тексту, – позаяк ці одиниці особливо важливі для одночасної передачі усього описуваного відтінку екстралінгвістичної дійсності. Ці одиниці ідеально пристосовані до дворівневої, ба навіть тривірвєневої передачі інформації. Їхня структура дозволяє "звібгати" носії інформації

один в один, що, у свою чергу, дозволяє передавати інформацію на кількох рівнях. При цьому, зважаючи на особливості оперативної пам'яті людини, можна вважати, що інформація передається одночасно. Вочевидь, саме цим пояснюється така схильність Л.М.Толстого до використання конструкції із високою вкладеністю, які найбільш пасували творчій манері письменника і найбільш точно характеризували образне мислення Толстого. Конструкції з високим рівнем вкладеності дозволяють передавати нерозчленований опис повноти душевних порухів одночасно, тобто так, як вони зароджуються, у формі складного миттєво змінного комплексу почуття – думки – переживання рефлексуючої особистості, що становить специфіку толстовського художнього стилю.

У главі другій "Функціонально-текстова характеристика багатокomпонентних складних речень у романі" аналізуються наявні у романі БСР з погляду їхньої участі у текстоутворенні та відношення в одиницях тексту, що, зважаючи на недостатню вивченість питання, постає досить актуальним.

Роль поліпредикативних синтаксичних одиниць в утворенні кожного конкретного тексту досить значна, а тому надзвичайно важливо дослідити певний твір з погляду текстоутворюючих функцій саме БСР, тим паче, що у мовленні БСР, у свою чергу, можуть виступати у ролі мікротексту, який володіє властивостями і категоріями тексту.

Припускаючи, що БСР у власному мовленнєвому функціонуванні здатні бути мікротекстами, можна висновувати, що БСР і одиниці тексту, які виділяються лінгвістами, можуть розглядатися як ізоморфні, тобто як одиниці, що володіють низкою спільних рис. Це дозволяє говорити про можливість дослідження текстоутворюючих функцій БСР, аналіз яких може більш повно виявити семантику БСР, а також дозволяє ширший погляд на одиниці тексту та особливості їхнього функціонування у прозі Л.М.Толстого.

У в'язуванні критеріїв виділення одиниць тексту, а також виявленні специфіки участі синтаксичних одиниць у текстоутворенні важливо спробувати виявити особливості функціонування текстових категорій у поліпредикативних складних реченнях. Специфіка вияву текстових категорій у БСР, передовсім, пов'язана зі складністю їхньої внутрішньої структурної організації, наявністю кількох рівнів членування і багатомаровності їхньої семантики, що дозволяє говорити про компресію інформації у

мікротексті, організованому за допомогою БСР, тобто пре включеність до мікротексту за рахунок згорнутих пропозицій однієї або кількох додаткових предикативних ліній.

Наш аналіз текстового функціонування моделей БСР доводить, що моделі БСР мають власні особливості при функціонуванні у різних видах контекстно-варіативного членування, тобто по-різному використовуються письменником при описі, оповіді і міркуванні. Між моделлю БСР і його функціонально-текстовою характеристикою існує певна кореляція. Дана кореляція полягає в тому, що моделі БСР із складносурядною структурною основою використовуються Толстим переважно у таких видах контекстно-варіативного членування, як опис і оповідь з перевагою змістовно-фактуальної інформації та категорій континууму, а також для передачі міркувань персонажів роману, тоді як моделі із складнопідрядною структурною основою використовуються, як правило, для передачі оповіді, а особливо для авторських роздумів. Наприклад, наступне БСР побудоване за моделлю багатоконпонентної сурядності, у якій переважає категорія континууму:

"Далее за черными деревьями была какая-то блестящая росой крыша, правее большое кудрявое дерево с ярко белым стволом и сучьями, а выше его почти полная луна на светлом, почти беззвездном весеннем небе".

Роль категорії континууму тут надзвичайно велика, оскільки даний мікротекст з погляду контекстно-варіативного членування являє собою художній опис природи. Експліцитними засобами вираження просторового континууму є такі мовні одиниці: "далее за черными деревьями", "правее", "выше", "на небе", - що являють собою прислівники у вищому ступені порівняння і прифемініковані відмінкові форми. Усе речення є описом однієї картини природи у її статичному стані, тому зовнішній рух відсутній, майже немає також реалізаторів темпорального континууму, за виключенням вищо-часової форми дієслова "было", яка підкреслює одночасність того, що відбувається. Однак при більш уважному читанні можна зауважити, що у даному відрізку тексту є прихований рух - рух погляду персонажа, який спостерігає пейзаж. Толстой не просто описує його очима персонажа (у даному разі - князя Андрія), погляд якого перебігає з чорних дерев на блискучий дах, звідти на велике кучеряве дерево і здіймається до неба та місяця. Провідну роль у цьому схованому русі

погляду персонажа відіграє використання вищого ступеня порівняння прислівників, який і є експліцитним показником цього руху. З експериментальною метою можна спробувати замінити усі форми вищого ступеня порівняння прислівників простими формами, і тоді описана картина набуває цілком статичного характеру.

Поліпредикативні речення із багатокomпонентною сурядністю часто використовуються Л.М.Толстим саме завдяки цілісності зображеної картини або явища, одночасності її сприйняття. Пейзажі – особлива любов Толстого, який виявляє себе майстром подробиць, але не переважає читача великою кількістю дрібних деталей, а подає їхні різнооб'єктні характеристики для того, щоб перед читачем відкрилася найбільш повна картина.

На відміну від неконтамінованих поліпредикативних речень, для контамінованих БСР характерна більша репрезентованість текстових категорій. Услід за зростанням складності моделі поліпредикативної конструкції відбувається ускладнення видів і форм членування, тобто БСР з більш складною структурою володіють більшими текстоутворюючими потенціями. З іншого боку, речення неконтамінованої структури значно рідше збігаються у власних межах із одиницями тексту, ніж речення, організовані за контамінованими моделями. Особливо часто автосемантичними, тобто такими, що збігаються у своїх межах із одиницями тексту, є складні контамінації. Таким чином, можна висновувати, що граматична організація моделі є важливим чинником для текстового функціонування БСР.

Висновки містять у собі узагальнення стосовно особливостей функціонування багатокomпонентних складних речень у художньому тексті. Відзначено, що мікротексти, організовані за допомогою БСР, несуть додаткову семантику, яку має модель поліпредикативного речення. При цьому за допомогою синтаксичних засобів зв'язку відбувається актуалізація внутрішньотекстових зв'язків, які є найбільш значущими комунікативно.

Деякі текстові категорії виявляються у мікротекстах, організованих за допомогою БСР, більш яскраво, ніж у мікротекстах, організованих за допомогою елементарних складних і простих речень. Поза тим, деякі категорії тексту (такі, як інтеграція і завершеність), будучи притаманними тільки макротексту, у структурі поліпредикативних синтаксичних одиниць, які виступають у ролі мікротексту, не виявляються взагалі.

Роль поліпредикативних синтаксичних одиниць у створенні кожного конкретного тексту досить велика, відтак надзвичайно важливо дослідити певний твір саме з погляду текстоутворюючих функцій синтаксичних одиниць. Специфіка досліджуваного твору полягає саме в тому, що риси, які характерні для тексту в цілому (переплетеність інформаційних та сюжетних ліній, значна представленість філософських відступів та міркувань, наявність чітко окресленої суб"єктивної авторської позиції, високий рівень структурованості тексту), знаходять власне вираження на рівні мікротексту шляхом використання переважно поліпредикативних синтаксичних конструкцій у функції текстових одиниць, оскільки їхня специфіка виявляється в особливій репрезентованості таких категорій тексту, як когезія, членованість, дисконтинуум, змістовно-підтекстова інформація, модальність.

Дана робота не претендує на відображення всієї повноти проблем, пов'язаних із вивченням функціонального аспекту поліпредикативних конструкцій. Для вичерпного виявлення усіх закономірностей функціонування БСР у тексті необхідне проведення подальших досліджень. Однак наявне розуміння особливостей функціонування поліпредикативних структур як одиниць, що репрезентують підрівень мови, дає можливість обґрунтувати підхід до поліпредикативних складних речень як до конструкцій, які володіють власними функціональними закономірностями. Запропонована методика аналізу функціональних характеристик БСР у художньому тексті може бути використана у роботах, які стосуються функціонування синтаксичних одиниць інших підрівнів (елементарних складних і простих речень) і навіть рівнів.

Основні тези дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Функціонування деяких текстових категорій в багатокомпонентних складних пропозиціях (к постановке проблемы) // Структурно-семантический анализ единиц речи. Деп. в ІНІОН АН СРСР № 41933 від 1.06.90. - Тула, 1990. - С.1-6.

2. О некоторых текстообразующих свойствах многокомпонентных сложных предложений // Семантика и структура лингвистических единиц в языке и тексте. Деп. в ІНІОН АН СРСР № 44007 від 25.02.91. - Харків, 1990. - С.83-92

3. Функціонально-стилева характеристика багатокомпонентних складних пропозицій в романе Л.Н.Толстого "Война и мир" // Семантика и прагматика языковых единиц. - Харків, ХЛПІ,

1991. - С.121-123.

4. Многокомпонентне складне предложения и их участие в текстообразовании романа Л.Н.Толстого "Война и мир" (анотована доповідь) // Програма регіональної наукової конференції "Изучение творческого наследия проф. Г.О.Винокура". - Київ: КДПІ, 1991. - С.11-12.

5. Особливості комунікативної організації багатоконпонентного складного речення та елементів надфразової єдності (анотована доповідь) // Програма 2-ї наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1988-1989 рр. - Харків: ХДПІ, 1989. - С.17.

6. Текстове функціонування багатоконпонентного складного речення як показник ідіостилу письменника (анотована доповідь) // Програма 3-ї наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1989-1990 рр. - Харків: ХДПІ, 1991. - С.20.

7. Особливості функціонування контамінованих багатоконпонентних складних речень із складнопідрядною структурною основою в романі Л.Толстого "Війна і мир" (анотована доповідь) // Програма 4-ї наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1990-1991 рр. - Харків: ХДПІ, 1992. - С.17.

Жошнина

Подп. к печ. 11.06.93. Формат 60 x 84 1/16.
Объем 1,0 уч.-изд.л. Тираж 100. Заказ 136.

Участок оперативной печати Харьковского ГАУ.

100018

Ab 28.044

Ab 28.044